

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LXI. (2022)

HERMAN OTTÓ MÚZEUM
A TUDOMÁNYOK ÉS MŰVÉSZETEK KINCSESHÁZA

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2022

ANNALES MUSEI DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LXI.

MISKOLC
2022

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
CSENGERI PIROSKA

Technikai szerkesztő:
WATAH VERONIKA EDINA

ISSN 0544-4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Gyulai Éva, Hegyessy Gábor, Papp Szilárd, Pósa Patrícia,
Simon Zoltán, Sziszkoszné Halász Dorottya, Tringli István, Viga Gyula

Angol fordítás:
Medve Csaba és a szerzők

Borítóképek (balról jobbra):

1. Sárospataki fehér tányér (Kazinczy Ferenc Múzeum, fotó: Szoboszlay Marcell)
White plate from Sárospatak (Kazinczy Ferenc Museum, photo by Marcell Szoboszlay)
2. Bocskai-öltöny, 1941, Miskolc, Boros Gábor angol úriszabó készítette
(Herman Ottó Múzeum, fotó: Mészáros Viktória)
*Bocskai formal wear, Miskolc 1941, made by bespoke tailor Gábor Boros
(Herman Ottó Museum, photo by Viktória Mészáros)*
3. Az egri káptalan oklevele és függőpecsétje, 1519. aug. 26.
(MNL OL DL 6549; digitalizálás: MNL OL)
*The letters patent and seal of the Cathedral Chapter of Eger (Agria), August 26, 1519.
(MNL OL DL 6549; digitized by MNL OL)*

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

TERMÉSZETTUDOMÁNY

DOBRONOKI Dalma

A Zempléni-hegység és környékének zuzmói Fóris Ferenc gyűjteményében 7

RÉGÉSZET

BONDÁR Mária – GUCSI László

Különleges késő rézkori leletgyűjtemény Csincseről. Újabb kocsimodellek 23

GYULAI Ferenc – HAJDU Melinda – KOVÁCS Nikolett – MISKOLCZI Melinda – NÉMETH Attila

Régészeti lelőhelyek archaeobotanikai vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 39

BOCSI Zsófia – FAZEKAS Gyöngyi – GIBER Mihály

Beszámoló a bükkzsérci római katolikus templom előzetes műemléki kutatásáról..... 85

MISKOLCZI Melinda

A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2021-ben 127

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

GYULAI Éva

Jobbágytelekből nemesi birtok – Máthé Benedek 1519. görömbölyi adománya..... 151

GULYÁS László Szabolcs – KÖVÉR Adrienn

Magyar nyelvű ingatlanszerződések a sátoraljaújhelyi levéltárban (1572–1763).

Forrásközlés – az iratok regesztái 165

KAPUSI Krisztián

A történelmi Miskolc utcanevei a modern korban (1880–1989)..... 181

VÁMOSI Katalin

Hogyan lesz egy neves szabóból a Méretes Ruházati Szövetkezet fiókvezetője?

Boros Gábor (1910–1987) miskolci férfiszabó kálváriája az angol úriszabóságtól a konfekcióig..... 207

KIS József

Miskolc környéki tömeggyilkosságok a vészidőszak idején..... 219

NÉPRAJZ

BODNÁR Mónika

Bódva-völgye textilkultúrája – A Laki-Lukács László-féle textilgyűjtemény..... 241

DARMOS István

A néprajzi gyűjtemény gyarapodása a Petőfi Irodalmi Múzeum Kazinczy Ferenc Múzeumában..... 263

KÖZLEMÉNYEK

KOVÁTS Kornél

„A megszépített múlt a megszépített jelen záloga.” – több, mint 40 év

a Herman Ottó Múzeum szolgálatában. Tíz éve hunyt el Kováts Tibor restaurátor 273

Szerzői útmutató 287

TABLE OF CONTENTS

NATURAL SCIENCE

DOBRONOKI, Dalma

Lichens of the Zemplén Mountains and their surroundings in Ferenc Főriss's collection 7

ARCHAEOLOGY

BONDÁR, Mária – GUCSI, László

A remarkable Late Copper Age assemblage from Csincse. A set of new wagon models.....23

GYULAI, Ferenc – HAJDU, Melinda – KOVÁCS, Nikolett – MISKOLCZI, Melinda – NÉMETH, Attila

Archaeobotanical investigations of archaeological sites in Borsod-Abaúj-Zemplén County 39

BOCSI, Zsófia – FAZEKAS, Gyöngyi – GIBER, Mihály

Report of the prior monument research of the Roman Catholic Church of Bükkzsérc.....85

MISKOLCZI, Melinda

Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2021 127

HISTORY

GYULAI, Éva

Noble estate from a serf's plot – Donation of Benedek Máthé in Görömböly, 1519..... 151

GULYÁS, László Szabolcs – KÖVÉR, Adrienn

Hungarian real estate purchase agreements from the archive of Sátoraljaiújhely (1572–1736)..... 165

KAPUSI, Krisztián

Street names of the historic city of Miskolc in the Modern Era (1880–1989) 181

VÁMOSI, Katalin

From renown tailor to the manager of the Clothing Cooperative. The hardships of gentlemen's tailor Gábor Boros (1910–1987), from bespoke tailoring to made-to-measure clothing.....207

KIS, József

Mass murders in the area of Miskolc during the Holocaust 219

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika

The textile culture of the Bódva Valley – the textile collection of László Laki-Lukács 241

DARMOS, István

Acquisitions of the ethnographic collection in the Kazinczy Ferenc Museum of the Petöfi Literary Museum 263

PROCEEDINGS

KOVÁTS, Kornél

A beautified past is the key to a beautiful present – Over 40 years in service of the Herman Ottó Museum. Ten years after the passing of restorer Tibor Kováts.....273

Author's guide.....287

BÓDVA-VÖLGYE TEXTILKULTÚRÁJA – A LAKI-LUKÁCS LÁSZLÓ-FÉLE TEXTILGYŰJTEMÉNY

Bodnár Mónika

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Tárának gyűjtőterülete megyei hatókörű, egész Borsod-Abaúj-Zemplén megyére kiterjed. Textilgyűjteményünk ugyan jelentősnek mondható, a kb. 16 ezer darabot számláló néprajzi tárgyi gyűjteményen belül számuk mintegy négyezerre tehető, ám ezek döntő többsége a matyó anyagot képviseli. A matyó túlsúly részbeni kiegyenlítése érdekében célul tűztük ki a gyűjtőterületünk egyéb részein fellelhető textilkultúra felkutatását és megismerését.

Laki-Lukács László (1953–2017) évtizedeken át gyűjtötte a Bódva-völgyi textileket, elsősorban síktextileket. A teljes gyűjtemény kb. 1500 db-ból állt, ezek készítési ideje a 19. század második felétől a 20. század végéig datálható. A gyűjtemény számban és minőségben is jelentősebb része, mintegy ezerkétszáz tárgy adatai 2016–2017 folyamán feljegyzésre kerültek, ugyanis Laki-Lukács László 2015-ben azzal a kéréssel és ajánlattal kereste meg intézményünket, hogy legyünk segítségére a textilgyűjtemény adatainak rögzítésében (előzetes leltározásában), ő pedig ezt követően majd felajánlja azt intézményünknek megvásárlásra. A munka befejezésére Laki-Lukács Lászlónak 2017. augusztus 1-én bekövetkezett váratlan halála miatt nem került sor.

2021–2022 folyamán a gyűjtemény egy jelentős részét NKA támogatással két részletben megvásároltuk a Herman Ottó Múzeum részére. Első alkalommal 480, második alkalommal 404, összesen tehát 884 db, zömében síktextil került be ily módon a néprajzi tárgyi gyűjteménybe. Ez 2023-ban még kiegészült 57db ajándékba kapott textiltárggyal. Jelen tanulmány ennek a közel ezer darabos kollekciónak az első összegzése.

Kulcsszavak: szöttek, hímzés, textilhasználat, Cserehát, társadalomnéprajza

A GYŰJTŐRŐL

Laki-Lukács László könyvtáros, népművelő, vászon-szövő, muzeológus, honismereti kutató, néprajzi gyűjtő, könyvszerkesztő, pedagógus, családfakutató – és a sort talán még folytathatnánk (*1. kép*) – 1953. július 10-én született Lukács Bertalan és Varga Jolán legkisebb gyermekeként. A hivatalos dokumentumok szerint Miskolc a születési helye és Lukács László Tibor néven anyakönyvezték. Ám ő mindig borsodinak és Bódva-völgyinek vallotta magát, erre utal választott előneve is. Nyomár és Lak – ez az a két kis borsodi, csereháti település, melyeket leginkább magáénak vallott s mindkettőt szülőfalujának tekintette. Na és persze Edelény, ahol 1967-től kisebb megszakításokkal egész életét töltötte, s ahol feleségével közösen családi házat építettek. Munkálkodásának legjavát is itt folytatta. Általános- és középiskolai évei is e három településhez kötődtek. Az Edelényi Gimnáziumban megszerzett érettségit követően a Debreceni Tanítóképző

Intézetben népművelő-könyvtáros szakon szerzett diplomát 1975-ben, majd könyvtárosi ismereteit tovább mélyítette az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen, ahol 1983-ban szerzett újabb könyvtárosi diplomát. Edelény, Kurityán, Miskolc, majd újra Edelény voltak könyvtárosi tevékenységének színhelyei. Utolsó munkahelye az Edelényi Városi Könyvtár, majd az összevont városi művelődési intézmények voltak. 2008-ban agyvérzést kapott, betegsége miatt rokkantnyugdíjba kényszerült. Ám szakmai tevékenysége – legalábbis ami a honismereti munkát illeti – ezt követően teljesedett ki igazán. Aktív alkotóéveket élt egészen addig, amíg e világi életének fonala váratlanul meg nem szakadt. 2017. augusztus 1-én szólította őt magához a Teremtő, egyik legkedvesebb helyéről, Isten-hegyi szőlőjéből.

Aktív könyvtáros korában számos honismereti jellegű kiadványnak volt munkatársa, szerkesztője. Ezek közül említést érdemel a Szülőföldünk című megyei honismereti periodika, A Borsodi Tájház Közleményei és az Edelényi Füzetek című kiadványsorozat.

1. kép. Laki-Lukács László – téli portré (Fotó: Laki-Lukács Boldizsár)
 Fig. 1. László Laki-Lukács – winter portrait (photo by Boldizsár Laki-Lukács)

Betegségéből történő felépülését követően szinte évente jelentek meg könyvei, de már azt megelőzően is gazdag publikációs jegyzékkel bírt. Írt Lakról, Borsodszirákról, Nyomárról, Perkupáról, az edelényi egyházakról. De nemcsak települések, hanem családok történetével is szívesen foglalkozott, így a Berzeviczy, Mocsáry, Ragályi, Lónyay, Szathmáry-Király, Diczházi családokkal, vagy ezek egy-egy jeles képviselőjével. Laki-Lukács László erőssége abban állt, hogy felismerte az értékeket a térségben, igyekezett azokat megmenteni, összegyűjtötte az egy-egy értékhez kapcsolódó helyi emlékeket, s ezzel nagyon gyakran kiindulási alapot nyújtott a további kutatások számára. A Bódva-völgyében munkálkodó történészek, régészek, néprajzkutatók, irodalomtörténészek semmiképpen nem tudták őt megkerülni, mindenki hozzá fordult, s a legtöbb esetben kapott is tőle segítséget. Legyen az a borsodi földvár régészeti feltárása, az edelényi L’Huillier-Coburg kastély felújítása és az Edelényi Kastélysziget kialakítása, vagy kiállítás az egykori edelényi járásbírósról – ő mindig, mindenkinek tudott adatokkal, dokumentumokkal, fotókkal szolgálni.

Amikor ifjú könyvtárosként és népművelőként hímző szakkört szervezett, szükségét érezte, hogy ő maga is megtanuljon hímezni, s megismerje a térség hímzőkultúráját és motívumkincsét. Majd ezután késztetést érzett az iránt is, hogy megtanuljon szőni, elsajátítsa ennek a mesterségnek minden csínját-bínját. A térség idős szövőasszonyai voltak a mesterei, mint pl. Kocsis Jánosné Berentés Eszter Boldváról (aki egyébként a nagynénje volt), vagy Tóth Istvánné Bosnyák Erzsébet Balajtról. Olyan szintre fejlesztette e téren tudását, hogy fiatalon mestere lett a szakmának, 1986-ban ennek bizonyosságát is adta egy remek mestermunkával, egy három szél pamutvászonból varrott díszabrosszal, melynek két végébe az Énekek Énekéből vett idézetet szőtte.

Honismereti, értékmentő munkájának egy másik szelete a tárgygyűjtés volt. Hivatali idejében létrehozta a Borsodi Tájházat és szorgalmasan gyarapította annak gyűjteményét. Ám mint szövőnek és a népművészet ifjú mesterének különös viszonya volt a népi textíliákhoz. Saját készítésű szőttesei mellett figyelmet érdemel gazdag textilgyűjteménye, melynek alapját a szűkebb és

tágabb családban összegyűjtött, a mindennapi használatból kikopott textilfélések jelentették.

A GYŰJTEMÉNY LÉTREJÖTTE ÉS INTÉZMÉNYÜNKBE KERÜLÉSE

Laki-Lukács László évtizedeken át gyűjtötte a Bódfa-völgyi textileket, elsősorban síktextileket, de nem kizárólagosan, mert viseleti darabok – ingek, gatyák, pendelyek – is akadnak közöttük. A teljes gyűjtemény kb. 1500 db-ból állt, ezek készítési ideje a 19. század második felétől a 20. század második feléig terjedt. A hatalmas textilgyűjtemény egy jelentős része valójában családi örökség volt, ezek összegyűjtése az 1960-as évek végén kezdődött, de komolyabban és tudatosan az 1970-es évektől kezdett vele foglalkozni, miután

felismerte eszmei és történeti értéküket, miközben azt is érezte, hogy ezek a darabok egyre inkább elveszítik használati értéküket, hovatovább teljesen kiszorulnak a modern háztartásokból. Nem engedte elpredálni, kidobni, megsemmisíteni őket, inkább összegyűjtötte, s rendszeresen gondozta, mosta, vasalta, szellőztette a régi paraszti élet e becses relikviáit.

Így jutott hozzá anyai nagyanyja, Zilahy Fáni nyoszolyókendőjéhez, melyből a fiatal lány az 1910-es években 50 darabot szőtt, melyek aztán szétesztásra kerültek az 1920. Szent György napján (április 24.) megtartott lakodalmán az ott részt vevő rokon lányok és fiatalasszonyok között. Az egyiket a menyasszony másodunokatestvére, Baranyai Linka (1900–1961) kapta és őrizte meg, az ő özvegyétől, Fodor Imrétől került Laki-Lukács Lászlóhoz 1967-ben (2. kép, HOM NT 2022.1.67).

2. kép. Zilahy Fáni nyoszolyókendőjének részlete. Lak, 1910-es évek (HOM NT 2022.1.67.,
fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 2. Handkerchief section of Fáni Zilahy, Lak, 1910s (HOM NT 2022.1.67.,
photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

1974-ben gyűjteményének egyik első darabjaként nagynénjétől, P. Kulcsár Jánosné Lukács Eteltől (1923–2006) kapta Nyomáron az 1940-es években általa szőtt, bendős mintázatú nyoszolyókendőt (HOM NT 2022.2.153). 1975-ben a dédanyja, Kajtor Jánosné Vitárus Borbála által a lánya, Zilahy Fáni stafirungjába szőtt abrosz lett az övé, melyet a nagymamától, Varga Lajosné Zilahy Fánitól kapott (HOM NT 2022.1.158). Ugyancsak így jutott hozzá másik dédanyja, az 1899-ben gyermekszülésben elhunyt Csabai Istvánné Fazekas Magdolna abroszához 1981-ben, melyet előbb nagymama, Lukács Bertalanné Csabai Lídia (†1929), majd tőle a lánya, Petrác Andrásné Lukács Ilona (1907–1983) örökölt (HOM NT 2022.1.162). A gyűjtemény számos darabja származik Adorján Béláné Nagy Karolinától, anyai nagymamájának unokatestvérétől, aki még az éppen maga előtt viselt surcot sem tagadta meg a lelkes gyűjtőtől (HOM NT 2022.1.221).

Felesége családjára is kiterjesztette a gyűjtést. Így jutott hozzá a nagymama, Gyenes Istvánné Gombkötő Borbála (1890–1946) abroszához, aki Szendrőből 1912 körül Szalonnára ment férjhez. A Szendrőben szőtt, Szalonnán használt abroszt a Martonyiba elszármazott unokától, Balogh Lászlóné Gyenes Margittól gyűjtötte 2000 körül (HOM NT 2022.1.152).

Nemcsak a közeli és távoli családtagoktól, később már barátoktól, ismerősöktől, sőt idegenektől is gyűjtött, vásárolt. Az is előfordult, hogy az edelényi vásárban akadt egy érdekes darabra, melyről megállapította,

hogy egykor a Berentés-hagyaték része volt (HOM NT 2022.1.155). Arra is volt példa, hogy az egykor egy stafirungba tartozó darabokat a nagycsalád különböző ágaiból gyűjtötte be. Pl. az 1890 körül Irotán készült és 2000 októberében Viszlón begyűjtött, szarvasos motívummal díszített kosárkendő asztalterítőjét a 2010-es nagy árvízkor kapta a készítő Stuhan Teréz Edelényben élő unokájától, Szlanyina Béláné Szabó Teréztől (HOM NT 2022.1.101; 2022.1.102).

A közeli rokonoktól és barátoktól általában ajándékba kapta az egyes darabokat, olykor kisebb-nagyobb szívességet viszonztak velük. De szöttest kapott akkor is, amikor munkahelyet váltott, elköszönt Kurityánból: egy koronás címerrel és zászlós huszárokkal kivarrott surccal ajándékozta őt meg Klotild néni, amit nagymamájának testvére, Hudák Rozália készített 1906-ban (19a-b. kép, HOM NT 2022.1.210).

Ám nem riadt vissza a vásárlástól sem, volt rá példa, hogy egy szinte teljes textilhagyatékot vásárolt meg, ilyen volt a tornanádaskai Demjén-hagyaték (3. kép). Demjén Erzsébet főnövér volt az edelényi kórházban, s ő örizte édesanyja, Demjén Istvánné Somodi Erzsébet és annak testvére, Somodi Ilona stafirungjának megmaradt darabjait. A férjzetlen főnövér 2009-ben bekövetkezett halála után 56-os amerikai emigráns testvére, Demjén László volt az örökös, aki csak a temetésre jött haza, s igyekezett mindent eladni, hiszen magával nem tudott vinni semmit.

3. kép. Surc, kosárkendő és nyoszolyókendő a Demjén-hagyatékból. Komjáti, 1920–30-as évek (HOM NT 2022.2.12; 2022.2.29; 2022.2.30., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 3. Apron, basket cloth and handkerchief from the Demjén legacy. Komjáti, 1920–30s (HOM NT 2022.2.12; 2022.2.29; 2022.2.30., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

Sokan akkor váltak meg az évtizedekig a szekrény aljában őrzött textilektől, amikor a gyerekek, unokák után a fővárosba vagy más magyarországi nagyvárosokba, esetleg külföldre költöztek el erről a vidékről. Elmondása szerint élete legdrágább abroszát is így vásárolta 2005 körül 10 ezer forintért, amikor Juhar Péterné Kasvinszky Erzsébet óvónő a férje halálát követően elköltözött a lánya után Budapestre, s oda már nem vitte magával nagyanyjának az 1900-as évek elején szőtt húsvéti abroszát (HOM NT 2022.1.180) és egyéb régi textileket.

Edelényben és a környéken szinte mindenki tudta, hogy Laki-Lukács Lászlónak a textilek a gyengéi, ezért, ha megszorultak, vagy egyszerűen csak meg akartak szabadulni a régi daraboktól, hozzá fordultak. Az emlékezetes 2010-es nagy árvízkor, amikor a Bódva Edelényt is elöntötte, több darabbal is gazdagodott a gyűjtemény. Volt olyan abrosz, amit már vitt volna az ár, úgy kapott utána a tulajdonos, hogy *vissza, téged Laki-Lukácsnak szántalak*.

Gyűjtési szenvedélye olyan erős volt, hogy a 2003-as kanadai rokonlátogatáskor sem mondott le róla, s a Kanadában élő, de bódvaszilasi gyökerekkel bíró Szabó Jánosné Bodnár Valériától egy 1920-as években készült gyúrósurccal és egy 1940-es években

készült kosárkendővel gyarapította gyűjteményét (HOM NT 2022.2.169; 2022.2.168).

Gyűjteményének szinte minden darabját ismerte, szinte mindegyikről tudta, hogy ki és mikor készítette. Minden darabhoz és minden készítőhöz, használóhoz tartozott egy emlék, egy történet. Olyan szeretettel és empátiával beszélt ezekről az emberekről, családokról, mintha személyes ismerősei, barátai, családtagjai lettek volna (sokuk tényleg az volt). Ezt a felmérhetetlen értékű tudást nem akarta veszni hagyni, ezért kért meg engem 2015-ben, hogy segítsék neki a textilgyűjtemény számbavételében. 2016–2017 folyamán, másfél éven keresztül általában heti rendszerességgel – 2016-ban 30, 2017-ben 12 alkalommal – találkoztunk, s ennek eredményeképpen mintegy 1200 db textil adatait rögzítettük. 2017 nyarán a munkát azzal a reménnyel függesztettük fel, hogy ősszel folytatjuk. Sajnos ezt megakadályozta a gyűjtő váratlan halála. E közösen elvégzett munka eredményeként született meg az az adatbázis, melynek alapján később a tárgyak leltárba kerültek a Herman Ottó Múzeum Néprajzi gyűjteményében. Ugyanis ebből a kollekciónak a Herman Ottó Múzeumnak a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2021–2022-ben összesen 884 darabot sikerült megvásárolnia (4. kép).

4. kép. A gyűjtemény egy része a Laki-Lukács családnál elszállítás előtt
(a szerző fotója, 2021, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 4. Part of the collection in the home of the Laki-Lukács family prior to its transportation
(photo by the author, 2021, digital editing by Viktória Mészáros)

A gyűjtemény összes darabjának bemutatására jelen körülmények között nincs lehetőség, az anyag teljes feldolgozása majd az elkövetkező időszak feladata lesz, reményeim szerint egy online és/vagy nyomtatott katalógus formájában, díszítési technikáinként elkülönített mintarajzokkal, öltéstechnikai ismertetésekkel, ami majd ahhoz is hozzájárul, hogy tüzetesebben megismerjük a térség mintakincsét és segítsük annak „visszatartását”, nem utolsó sorban a mostanság alkotó hímzőknek is figyelmébe ajánlva.

Ez a tanulmány inkább csak egy elsődleges összegzés akar lenni, mellyel fel kívánom hívni a figyelmet a gyűjteményre és magára a témára, valamint az anyag néhány jellegzetességére és érdekességére. Érintőlegesen szó esik ugyan az alkalmazott motívumokról is, de számomra most sokkal érdekesebb a teljes anyag és az egyes darabok társadalomtörténeti háttere, ezért az itt következő leírások jórészt erről szólnak.

SZEMEZGETÉS A GYŰJTEMÉNYBŐL

Stafírunig

A stafírunigot a lánygyermek számára kellett előállítani, általában az édesanyák, vagy maguk a lányok szőtték, varrták édesanyjuk, olykor nővérük segítségével, iránymutatásával. A lányos anyák egészen korán nekiláttak a munkának, pl. Lakon az 1900-ban született Baranyai Karolina részére édesanyja, Baranyai Sándorné Nagy Ida már 1906-ban elkezdte szőni a stafírunigot. Ennek tárgyi bizonyítéka az egyik 1906-os datálású, általa készített asztalterítő (5. kép, HOM NT 2022.1.148). Ugyanebből a stafírunigból való egy 1917-es datálású, immár nem az anya, hanem a leány által szőtt nyoszolyókendő, de további darabok is bekerültek a gyűjteménybe (HOM NT 2022.1.165; 2023.2.10).

5. kép. Asztalterítő részlete. Baranyai Sándorné Nagy Ida, Lak, 1906 (HOM NT 2022.1.148.,
fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 5. Tablecloth section. Ida Baranyai Sándorné Nagy, Lak, 1906 (HOM NT 2022.1.148.,
photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

Hogy miből mennyi került a stafírungba, az függött az éppen aktuális helyi szokástól és a család anyagi helyzetétől. Pl. Szalonnán Dobi Jánosné Suhajda Molnár Borbála (1914–1994) az 1930-as években 32 törölközőt szőtt a lányának, Dobi Máriának, akitől egy ilyen darab bekerült a gyűjteménybe (HOM NT 2022.1.106).

Előfordult, hogy egy-egy jobb módú család a teljes stafírungot, vagy annak egy részét megszővette egy helybeli vagy környékbeli ügyes kezű úgynevezett bérszővő asszonnyal. Lakon az 1940-es években Farkas Borbála, Hangácson a második világháború utáni időszakban Somosi Mária (HOM NT 2022.1.21) vállalt bérszővést. A hidvégardói Kristóf-malomban – ahol kenderáztató és kendentörő is működött – élt egy erdélyi asszony, aki Trianon után települt át Magyarországra, s végül ebben a malomban talált menedéket. A malmos

a vámot ezzel az asszonnyal szővette meg, az 1930-as években sok hidvégardói lánynak készített stafírungot (6. kép, HOM NT 2022.2.149).

Edelényben az 1920–30-as években Tovarcski Andrásné Baricska Rozália többeknek is megszőtte a stafírunját, pl. a Melcher és Juszkó lányoknak (akinek felmenőit a Gazdikokkal és a Liptákokkal együtt Forgách Ferenc, Ludmilla apja telepítette szőlőmunkásoknak Edelénybe a 18. század végén a Felvidékről, újonnan telepített szőlőültetvényére). Az 1920-as években Edelénybe került Wagner Elek bányamérnök (1876–1946) lányának, Klárának (1907–1996) is ő szőtte a stafírunját, legalábbis egy részét bizonyosan, akinek csak törölközőből két tucat és lepedőből is ugyanennyi, 24 db készült. Stafírunjának számos darabja bekerült a gyűjteménybe (pl. HOM NT 2022.1.126; 2022.1.127; 2023.1.45). Ezek egy része soha nem

6. kép. Az Erdélyből menekült szövőasszony által szőtt textil. Hidvégardó, 1930-as évek, HOM NT 2022.2.149. (Fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)
Fig. 6. Textile made by a weaver woman emigrated from Transylvania. Hidvégardó, 1930s (HOM NT 2022.2.149., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

7. kép. Egy késői nyoszolyókendő. Bakó Gyuláné Zilahy Erzsébet, Lak, 1970-es évek (HOM NT 2022.2.141., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)
Fig. 7. Late 20th century handkerchief. Erzsébet Bakó Gyuláné Zilahy, Lak, 1970s (HOM NT 2022.2.141., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

is volt használatban, Klára ugyanis nem ment férjhez. 1946-ig édesapját gondozta, aki hiába várta haza fiát a Don-kanyarból. Apja halálát követően kézimunka előnyomásból, drukkolásból tartotta fenn magát, édesapja megmaradt pauszpapírjaira rajzolta a változatosabbnál változatosabb mintákat, leginkább a *Tündérújjakból*, melyeket aztán a helyi asszonyok vásznára másolt, akik kihímezték azt (HOM NT 2022.2.116; 2022.2.180; 2022.2.224; 2022.2.225).

A stafírunig egyes darabjaiba gyakran monogram is került, a stafírunig tulajdonosa nevének kezdőbetűi. Ám olyan is előfordult, hogy egy másik stafírunigból – leginkább az anyáéból vagy egy nővéréből – került egy-egy darab az adott stafírunigba, s ilyenkor a régi monogram helyére az új tulajdonos monogramja íródott. Vagy a monogram nélküli darabra került az új tulajdonos monogramja, mint pl. a Kulcsár Istvánné Bazsó Ilona által az 1910-es években saját magának szőtt szedetttes abroszra később egy szabad rajzolatú koszorú került, középen a lánya, Kulcsár Ilona monogramjával

(HOM NT 2022.1.153). Az Adorján Imréné Bazsó Eszter által az 1900-as évek elején szőtt abrosz egyik sarkába később a menyé, Nagy Olga monogramja került (HOM NT 2022.1.150).

A stafírunig előállítás gyakorlata a legutóbbi időig szokásban maradt, legfeljebb az 1960-as évektől fokozatosan áttértek a házi szőtt termékek helyett a boltira. Ám bizonyos darabok még az 1970-es években is megvoltak, ha nem is volt ez általános. Pl. nyoszolyókendőket Lakon még ekkor is készítettek (7. kép, HOM NT 2022.2.141).

Feliratozás

Az teljesen általános szokás, hogy az egyes textilféle- ségekre rávarrják a készítő monogramját, vagy annak a névnek a kezdőbetűit, akinek a stafírunigjába szánja a készítő az adott darabot. Olykor – leginkább surcok esetében – nemcsak monogram, de keresztnév, esetleg

8. kép. Hímzett falvédő a Magyar Hiszekegy szövegével, címerrel, zászlóval és angyalokkal. Kovács Zsófia, Balajt, 1920-as évek eleje (HOM NT 2022.2.44., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 8. Embroidered wall covering with Hungarian Credo, coat of arms, flag and angels. Zsófia Kovács, Balajt, early 1920s (HOM NT 2022.2.44., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

becéző formában, olykor teljes névalak kerül ráhímzésre. A monogram vagy név mellé olykor dátumot is varrnak, utalva ezzel a készítés évére. Az is előfordul, hogy egyéb feliratot, szöveget hímeznek (ritkán szőnek) a textilre, ez főleg a nagy felületű asztalterítők esetében szokás, de falvédőkön is közkedvelt, továbbá surcokon, nyoszolyókendőkön is előfordul.

A népi vallásosság megnyilvánulásaként viszonylag gyakori az abroszokon a leginkább a kereszt kíséretében megjelenő IHS felirat. Az „Isten veled kedves halott” és hasonló szövegű feliratok egyértelműen utalnak az adott textil használatára.

Az asztalterítőkön kívül a legtöbb szöveg a falvédőkön jelenik meg, ez lehet a házi áldás, valamilyen ima, életbölcesség, esetleg a szerelemre, tisztaságra,

takarékosságra utaló szavak, mondatok, de olyan is van, melyen a Magyar Hiszekegy olvasható (8. kép, HOM NT 2022.2.44).

Találunk még feliratot díztörölközőn, de olykor vőfélykendőn is, ez utóbbira példa az 1950-es években, Damakon Bazsó Gyuláné Tóth Irén által készített darab „Jutalom a fáradságért!” felirattal, melyet a kisvőfély kapott ajándékba (HOM NT 2022.2.205).

A gyűjtemény különösen értékes darabjának ítélem az egyik első világháborús, keresztzsemes hímzésű abroszt a következő felirattal: 1918 A VILÁGHÁBORÚ EMLÉKÉRE/ADORJÁN ERZSÉBET VARTA. Készítésének helyét kétséget kizáróan elárulja egyik díszítőmotívuma, a laki csillag (9. kép, HOM NT 2022.1.188).

9. kép. Első világháborús abrosz felirattal, laki csillaggal. Adorján Erzsébet, Lak, 1918 (HOM NT 2022.1.188.,
fotó: Mészáros Viktória)

Fig. 9. First World War tablecloth, with star pattern used in Lak. Erzsébet Adorján, Lak, 1918 (HOM NT 2022.1.188.,
photo by Viktória Mészáros)

A vőfélytörölközők és társaik

A gyűjteményben nagy számban megtalálhatók a vőfélytörölközők, vagy további megnevezéssel a *vőfély-, nyoszolyó-, hosszú-, násznagy-, dorozsbakendők* (ezek mindegyike ismert volt a térségben). Legnagyobb részük Lakról származik vagy Lakon készült, de szép számmal akadnak egyéb helyekről valók is. A gyűjtőterület viszonylagos szűkösége ellenére változatosnak mondható a tárgytipus formai megjelenése és használati módja.

Lakon hagyományosan az egy szél széles és kb. 70–80 cm hosszú *nyoszolyó* kendőket használták, melyeket a napjainkban is szokásos lakodalmi köszönetajándékokhoz hasonlóan a résztvevők között osztottak szét, ezért több tucatot készítettek belőlük (10. kép, HOM NT 2022.1.38). Mint korábban már volt szó róla, Zilahy Fáni az 1910-es években 50 darabot szőtt, melyeket aztán 1920-ban szétosztott a lakodalomban (2. kép, HOM NT 2022.1.67). Ezeket a nyoszolyó kendőket

10. kép. Hagyományos formájú laki nyoszolyó kendő NK (Nagy Karolina) monogrammal. Nagy Antalné Kajtor Julianna, Lak, 1910-es évek (HOM NT 2022.1.38., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 10. Traditional shaped handkerchief from Lak, with NK (Karolina Nagy) monogram. Julianna Nagy Antalné Kajtor, Lak, 1910s (HOM NT 2022.1.38., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

később általában surcként vagy törölközőként használták a megajándékozottak, ez volt a másodlagos funkciójuk (HOM NT 2022.1.19; 2022.1.24).

Am arra is van példa, hogy az egyik laki lakodalomban nem ilyen szokásos formájú nyoszolyó kendőt osztogattak, hanem úgynevezett hosszú kendőt, amit úgy készítettek, hogy a nyoszolyó kendőt hosszában kettévágták, majd a keskeny szélénél összevarrták, így módon fél szél szélességű, itt nem szokványos formát kaptak. Adorján Károlyné Kosztra Karolina készítette ezt a nyoszolyó kendőt lánya, Adorján Ilona lakodalma, aki 1924-ben ment férjhez Balázs Ferenc mezősegi származású helyi tanítóhoz. A lányos család nagy tisztességnek ítélte a frigyet, amit az ott szokásostól eltérő nyoszolyó kendővel is kifejezésre kívánt juttatni (11. kép, HOM NT 2022.1.40).

Balajton széles és hosszú, kb. 60 x 120–130 cm méretű *vőfély* kendőt használtak, amit nagy rózsába felszedve kötöttek a vőfély és a násznagy karjára, s mellé tették a rozsmaringot (HOM NT 2022.1.92). Ezt a szokást az 1950-es évekig gyakorolták.

Meszesen általában 150–160 cm hosszú *hosszú* kendőt használtak, különösen a katolikusok, de ez rövidebb volt, mint a környező településeken használatosak (HOM NT 2022.1.74).

A gyűjteményben fellelhető nyoszolyó kendők, vőfélytörölközők arról árulkodnak, hogy rövid nyoszolyó kendőt használtak Balajton, Damakon, Edelényben, Galvácson, Hangácson, Irotán, Komjátiban, Lakon,

11. kép. Szokatlan formájú laki hosszú kendő. Adorján Károlyné Kosztra Karolina, Lak, 1920-as évek (HOM NT 2022.1.40., fotó: Mészáros Viktória)

Fig. 11. Long shawl with an unusual shape. Karolina Adorján Károlyné Kosztra, Lak, 1920s (HOM NT 2022.1.40., photo by Viktória Mészáros)

12. kép. Hosszú- vagy násznagykendő. Rakaca, 1900-as évek eleje (HOM NT 2022.1.75., fotó: Mészáros Viktória)

Fig. 12. Long cloth used by the groom's best man. Rakaca, early 1900s (HOM NT 2022.1.75., photo by Viktória Mészáros)

Martonyiban, Nyomáron és Szalonnán. Hosszúkendő használata volt az általános Becskeháza, Bódvaszilason, Meszesen, Perkupán, Rakacán és Rakacaszenden. Abodon minkét típusal találkozzunk, s mint már fentebb volt róla szó, egy kivételes esetben Lakon is előfordult a hosszúkendő.

A fél szél szélességű, másfél-két méter, vagy még ennél is hosszabb vőfélykendőknek méretükből kifolyólag nehezebben lehetett másodlagos funkciót találni, de azért akad erre is példa. Petrác Andrásné Lukács Ilona nagyon szeretett lakodalmas sátrakat díszíteni, s ehhez a virágok mellett előszeretettel használta a díszes hosszúkendőket (lásd 12. kép, HOM NT 2022.1.75). De volt, aki a keskeny méret ellenére is törölközőnek használta, mint pl. a perkupai Husonyicza Józsefné Mészáros Mária (HOM NT 2022.1.170).

Asztalterítők használata

A paraszti státuszszimbólumnak számító tisztaszoba egyik eklatáns kelléke az asztalra terített abrosz. A tisztaszobát legtöbb helyen csak ünnepekkor, vagy különleges vendég érkezésekor használták. Mégis fontos volt, hogy milyen abroszt terítettek az asztalra. A legdíszesebb abroszt a legnagyobb ünnepekre tartogatták. Ilyen volt az az 1920-as években készült, félnyüstösen szedett, piros-kék szedetttes, szegfűs-tulipános motívumokkal

13. kép. Tóth Eszter ünnepi abrosza. Tóth Jánosné Molnár Ida, Damak, 1920-as évek (HOM NT 2022.1.157., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 13. Festive tablecloth from Eszter Tóth. Ida, Damak Tóth Jánosné Molnár, 1920s (HOM NT 2022.1.157., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

és felirattal is díszített asztalterítő, melyet egykori tulajdonosa leginkább húsvétkor és karácsonykor használt (13. kép, HOM NT 2022.1.157).

Különösen nagy méretű, 2 m vagy még ennél is hosszabb abrosz nem volt minden családban, egy-egy faluban csak néhány család rendelkezett vele. Ezek a családok viszont szükség esetén használatra kölcsönadták másoknak is. Használták lakodalomban, halotti torban, vagy kalákás abroszként, amikor nagyobb közös munkák után – aratás, cséplés, disznótor – a házigazdák megvendégelték a segítőt. Ilyen abrosz volt az 1910-es évek elején, Lakon készített, Nyomáron használt nagyabrosz, melynek külön érdekessége, hogy a Herman Ottó Múzeum egykori fotósa, Kulcsár Géza (1959–2015) nagyanyjának, Bazsó Ilonának készült, készítője a tíz évvel idősebb nővére, Adorján Antalné Bazsó Erzsébet volt. A gyűjteménybe Kulcsár Istvánné

Bazsó Ilona lányától, Szász Istvánné Kulcsár Ilonától került, aki egyébként keresztanyja volt Laki-Lukács Lászlónak (HOM NT 2022.1.146).

Voltak falvak, ahol temetéskor feketével szőtt és/vagy varrott abroszokat használtak, másutt a szokásos kék-piros díszítésű ünnepi abroszt, de olyannal is találkozunk, hogy az elmúlásra, búcsúra utaló felirat ugyan egyértelműen temetési abroszra utal, annak színe mégis a szokásos piros, esetleg kék. Abodon nem volt szokás fekete díszítésű abroszokat használni. Az 1910-es években Zagraj Teréz által készített piros-kék szőlőmintás abroszt húsvétkor és temetéskor egyaránt használták (14. kép, HOM NT 2022.1.44). Damakon az Alsóvádaszról 1936-ban oda férjhez menő Nagy Irma Vadászi Lajosné (*1915) volt az, aki először használt fekete szövésű temetési abroszt, általa terjedt el, s kezdtek az asszonyok fekete díszítésű abroszokat készíteni.

14. kép. Zagraj Teréz ünnepi abrosza. Abod, 1910-es évek (HOM NT 2022.1.44.,
fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 14. Festive tablecloth from Teréz Zagraj. Abod, 1910s (HOM NT 2022.1.44.,
photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

Egyedi szövési technikák, felszedett és szabad rajzolatú motívumok, díszítések

A díszítés motívumait legtöbbször az előző generációktól tanulták, s ezek formáját többnyire az őket körülvevő világból merítették. Legkedveltebbek a növényi motívumok voltak, mint a rozmaring, szegfű, rózsza, tulipán, liliom stb., de gyakoriak voltak a természeti jelenségekre utaló motívumok is, mint pl. a csillagok, vagy a hullámvonalban ritmikusan ismétlődő úgynevezett vízfolyásos minták. Később újítottak, s már figurális motívumokat is alkalmaztak, embereket vagy különféle állatokat formáztak meg. Ez utóbbinak terjedési módja érhető tetten a szendrői Lang Istvánné Poharanszky Magdolna (1890-es évek – 1964) textiljei esetében, aki – a két háború közötti időszakban – főzőasszonyként számos lakodalomban megfordult, s az egyikben kapott egy piros, szarvasos, szedetttes mintasorral díszített nyoszolyókendőt, melynek mintája annyira megtetszett neki, hogy később lila szedetttesként megszötte magának kosárkendőnek (HOM NT 2022.1.103 és 2022.1.104.). Ilyen mintája – családi elmondás szerint – csak neki volt Szendrőben, bár másutt előfordul ez a motívum, pl. egy 1890-es években szőtt írotai kosárkendőn (HOM NT 2022.1.101). Lang Istvánné ezt a kosárkendőt használta a húsvéti ételszenteléskor és újszülöttek érkezésekor is, amikor ételt vitt a komaasszonyoknak. A kosárkendőt nevelt lánya, Sallai Lajosné Felföldi Margit örökölte, aki szintén nagy becsben tartotta. Nem is adta el, amikor a többi szöttesétől megvált, majd csak az ő halálát követően fiától, Sallai Lászlótól tudta a gyűjtő megvásárolni 2013-ban.

Kifejezetten Hangácsra jellemző geometrikus mintasor díszíti az egyik ott készült surcot (15. kép, HOM NT 2022.1.21). Lehetséges, hogy ez összefüggésbe hozható azzal az 1935 körül helyben szervezett szövőtanfolyammal, melyen takácsszövőszéken tanították szőni a hangácsi lányokat, asszonyokat. A kalotás, vagdalásos hímzésteknikát is akkor tanították nekik (HOM NT 2022.2.106).

A szövés magasiskoláját jelentette, ha valaki félnyüstös vagy többnyüstös technikát, díszítési módot alkalmazott és nem csupán simára szötte a vásznat. Borsodszirákon az 1930-as években nagyon kedveltek voltak az ilyen színes, félnyüstös és többnyüstös szövésű kosárkendők (HOM NT 2022.2.54; 2022.2.55). Lakon félnyüstös technikával csak Nagy Antalné Kajtor Julianna (1875–1953) szötte. Így szötte meg

lánya, Nagy Erzsébet Béki Jánosné stafírungia számára az ünnepi abroszt, melyet a készítő unokájától, Fodor Antalné Béki Erzsébettől gyűjtött 2003 körül (HOM NT 2022.1.145). A másik lánya, Nagy Karolina Baranyai Antalné stafírungiának számos darabját is ezzel a technikával készítette, mint pl. a nyoszolyókendőt (10. kép, HOM NT 2022.1.38), vagy a kosárkendőt (HOM NT 2023.2.50), melynek aszalterítője a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum perkupai házába került, s melynek surca Hegymegen lappang. Ez utóbbinak az az érdekessége, hogy a surc alján található szedetttes motívumsor a surc lehajtóján fonákjára van szöve, hirdelve Kajtor Julianna nem mindennapi, mesteri tudását.

Egy bizonyos vízfolyásos szedetttes minta kifejezetten egy szalonai testvérpárra, Suhajda Molnár Annára (1904–1991) és Borbálára (1914–1994) volt jellemző (16. a-b kép, HOM NT 2022.1.149.).

15. kép. Hangácsra jellemző geometrikus mintasor díszíti a surc alsó felét. Hangács, II. világháború utáni évek (HOM NT 2022.1.21., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 15. Apron with geometric patterns characteristic of Hangács on the lower section. Hangács, after World War II. (HOM NT 2022.1.21., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

16. kép. (a–b) Suhajda (Molnár) Borbála díszabrosza, a Szalonnan csak rá és testvérére jellemző vízfolyásos szedettes mintával. Szalonna, 1920-as évek (HOM NT 2022.1.149., fotó: Mészáros Viktória)
 Fig. 16. Decorative tablecloth of Borbála Suhajda (Molnár). The pattern used was only found on her and her sister's textiles in Szalonna. Szalonna, 1920s (HOM NT 2022.1.149., photo by Viktória Mészáros)

A laki textilfeleségek díszítményei között gyakran feltűnik egy különleges csillag motívum, melyet Laki-Lukács László *laki csillagnak* nevezett el (pl. 9. kép, HOM NT 2022.1.188; 2022.1.190).

Úgy tűnik, a laki lányok különösen fogékonyak voltak az új motívumokra és öltéstechnikákra, s azokat jó érzékkel illesztették be saját hagyományaik közé. Erről tanúskodik az a történet, mely az 1975-ös edelényi hímző szakkörrel – melynek Laki-Lukács László és édesanyja, Lukács Bertalanné Varga Jolán (1923–2009) is tagjai voltak – vette kezdetét. A szakkör tanítómestere Márton Jánosné volt Miskolcra, aki akkoriban fedezte fel magának és tanulta meg a gömöri csomós hímzést. A szakkör tagjainak is megmutatta ezt a különleges öltéstechnikát, mire Lukács Bertalanné mondta neki, hogy ő ezt ismeri, sőt ők Lakon hímezték is. Bizonyásággal el is vitte megmutatni az egyik régi darabot. Aztán sikerült kideríteni, hogy ezt a technikát annakidején Trestyánszki Józsefné Antal Piroskától másolták le a laki lányok. A család Szilvásváradról származott Lakra, ahová a családfő molnárnak állt 1936 körül. A feleség stafirungjában volt ez a minta és öltéstechnika, s a laki lányok közül néhányan megtanulták, lemásolták azt (17. kép, HOM NT 2022.2.52; 2022.2.88).

A sokféle mintát az asszonyok olykor mintakendőre gyűjtötték, mentették, úgy őrizték meg a következő nemzedéknek, s a mintakendő mintasorait az egymás után következő generációk tovább gyarapították. Több ilyen mintakendő található a gyűjteményben. Az egyik Lakról származik, ezt 1990 körül gyűjtötte Lácai Ferencné Balogh Máriától (1923–1992). Erre a Balogh család asszonyai az 1890–1950-es évek között hímezték

17. kép. Kosárkendő göbös (gömöri csomós) hímzéssel. Varga Jolán, Lak, 1938 körül (HOM NT 2022.2.52., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 17. Basket cloth with knotted embroidery. Jolán Varga, Lak, around 1938 (HOM NT 2022.2.52., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

a motívumokat. A vászondarabon közel százféle keresztzemes és szálszámolásos laposöltéses motívum található, valamint kétféle betűtípussal hímzett teljes abc és egy számsor. A mintakendőn alkalmazott színek is változatosak, de dominál a piros és a kék. Az egyik felén inkább a korai keresztzemes motívumok láthatók, van közöttük sorminta részlet és önálló motívumok is, mint kiskosár, korona, madaras korsó stb. Van többféle állatmotívum is: madár, szarvas, kakas, páva. A különálló PM monogram minden bizonnyal Balogh Istvánné Péderi Máriára utal (18. kép, HOM NT 2022.1.217).

A másik mintakendő eredetileg Abodról származott, 2008-ban gyűjtötte Nyomáron Lukács Józsefné Németh Margittól (1922–2013). Valószínűleg ennek mintakincsét sem egyszerre, hanem az 1900-as évek elejétől kezdődően több éven át varrták rá (HOM NT 2022.1.218).

A fentebb már említett, hidvégardói Kriston József-féle malomban élő erdélyi menekült asszony által készített szőttesek is egyedi, a térségre jellemző hagyományos mintakincstől eltérő mintavilágot képviselnek (6. kép, HOM NT 2022.2.149).

A felszedett mintasorok és keresztzemes motívumok mellett már az I. világháború után elkezdtek terjedni a szabad rajzolatú díszítések. Az érintett térségben több olyan személy neve ismert, akik biztos kézzel megrajzolták a kívánt motívumokat. Ezek egyike Adorján Pál, laki jó kezű mesterember volt. Már nős ember volt, amikor Szakácsiban a legényekkel verekedésbe keveredett, aminek következtében börtönbe került. 1884-ben a miskolci börtönben készített egy

18. kép. A laki Balogh család asszonyainak mintakendője, 1890–1950 (HOM NT 2022.1.217., fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 18. Sampler used by the women of the Balogh family from Laki, 1890–1950 (HOM NT 2022.1.217., photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

borotvatokot spanyolozott technikával. A lányoknak is készített ugyanott, meg aztán otthon is mintarajzokat, leginkább koszorúkat az abrosz közepére (HOM NT 2022.1.153; 2022.1.186; 2022.1.190; 2023.2.94; 2023.2.98). Nagyon megviselte őt a börtön, az 1920-as években viszonylag fiatalon, 50 egynéhány éves korában meghalt.

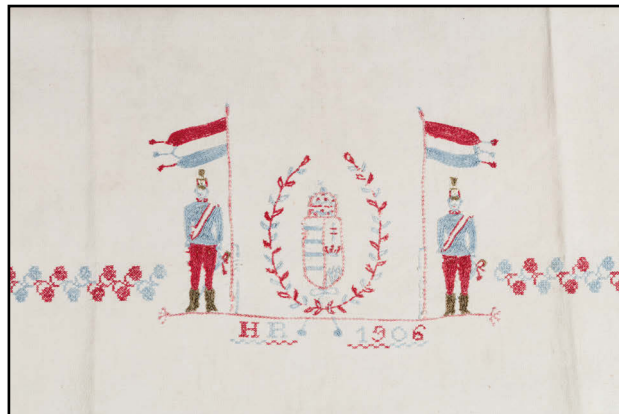
Rajta kívül még a csereháti falvakat járó *bolond tanító* is rajzolt abroszokat, falvédőket (HOM NT 2022.2.219; 2023.1.90; 2023.1.91). Az 1890 körül született Simon Zoltán bereti tanító az I. világháborúban megsérült, légnyomást kapott, a két világháború közötti időszakot így élte végig. Tanítani már nem tudott, koldulásból tartotta fenn magát a csereháti vidéken, de nem fogadott el úgy alamizsnát, hogy meg ne dolgozott volna érte. Sok laki lánynak rajzolt abroszt, falvédőt stb. Aludni mindig bekéredzkedett valahová. 1945 januárjában megfagyva találták Baktán.

A második világháború utáni időszakban Wagner Klára drukkolásai alapján hímezték a térség asszonyai, lányai az asztalterítőket, kosárkendőket, falvédőket és más textilféleségeket. Wagner Klára mintáit leggyakrabban a *Tündérujjak* nevű kézimunka újságból vette.

A nemzeti érzés tükröződése az alkalmazott motívumokban és a színhasználatban

Nem szokatlan, hogy a paraszti élet tárgyain, különösen a díszítésre alkalmas nagy, szabad felületeken megjelennek a hazafias érzést kifejező motívumok, szimbólumok. Ennek egyik jellegzetes időszaka a honfoglalás ezeréves ünnepe, az 1896 körüli időszak volt, de később, az első világháború idején, majd az azt követő trianoni időszakban és a két háború közötti években is sűrűn megjelentek. E témának viszonylag gazdag irodalma van, elsősorban Selmeczi Kovács Attila ide vonatkozó írásai érdemelnek figyelmet, de intézményünk gyűjteményére vonatkozóan Fügedi Márta nevét is meg lehet említeni (SELMECZI 2001; FÜGEDI–SELMECZI 1991).

A címer és a huszár ábrázolása a textilen feltétlenül ilyen értelmezéssel bír. Az 1906-ban, Hudák Rozália által Kurityánban varrott surcon mindkét motívum megjelenik, alul, középen egy nem teljesen zárt koszorúba foglalt koronás címer képe látható, ennek két oldalán egy-egy zászló, alatta egy-egy álló huszár alak. A hímzés színvilága a hagyományos piros-kék, de a huszár csizmája és csákójának díszítése zöld, s itt

19. kép. (a-b) Surc címeres hímzéssel. Hudák Rozália, Kurityán (HOM NT 2022.1.210., fotó Mészáros Viktória)

Fig. 19. Apron with embroidered coat of arms. Rozália Hudák, Kurityán (HOM NT 2022.1.210., photo by Viktória Mészáros)

20. kép. Nemzeti színű csíkozással díszített nyoszolyókendő részlete. Lak, 1943 körül (HOM NT 2022.2.143.,
fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

*Fig. 20. Handkerchief section with national colour striping. Lak, around 1943 (HOM NT 2022.2.143.,
photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)*

a színnek jelentése van, egyértelműen utal a huszár magyar voltára (19. a-b kép, HOM NT 2022.1.210). Az 1930–40-es években a surcot a készítő testvérének az unokája elsősorban cserkész ünnepek és rendezvények alkalmával használta.

Ugyanez a kategória a korábban már említett Magyar Hiszekegyes falvédő, melyen a surctól eltérően az ún. Kossuth-címer látható. Ennek motívumaira és magára a szövegre is egyértelműen a hazafiasság megnyilvánulásaként tekinthetünk (8. kép, HOM NT 2022.2.44).

Feltétlenül figyelmet érdemel a színhasználat, mint már az előző surc esetében is megemlítettem. Ilyen szempontból figyelmet érdemel az 1890-es évekből származó (fehér) kosárkendő piros-zöld szedettes szarvasos motívumokkal díszítve, ahol a szarvasok agancsának csúcsa zöld, sőt az egyik végén a teljes mintasorban a szemek is zöldek. A kiegészítő mintasor zöld-sárga,

de a zöld fonal mindenütt teljesen elveszítette a színét (HOM NT 2022.1.101).

Különösen jellemző ez a színekombináció a Trianon utáni időszakra, amikor a viszonylag olcsó, színes gyári fonalokhoz egyszerűbben hozzá lehetett jutni. Egyértelműen ebbe a kategóriába sorolható az a Lakon készült nyoszolyókendő, melyet Laki-Lukács László anyai nagymamájától, Varga Lajosné Zilahy Fánitól kapott 1983-ban. Az ő elmondása szerint a vásznat 1943 körül Farkas Borcsa néniel szövették. Kerültek ilyen nyoszolyókendők lánya (a gyűjtő édesanyja) stafírunghiába is, de jóval több készült annál, ugyanis Varga Lajos 1936-tól kocsmát üzemeltetett a faluban, s a nemzeti ünnepek mindig ott voltak megtartva, s ilyen alkalmakkor ezzel a nemzeti színű csíkozású textillel terítették (20. kép, HOM NT 2022.2.143).

A fehér vászonra hímzett piros-zöld színvilág számos egyéb textilféleségen is feltűnik ebből a korból, s ezek – talán túlzás nélkül állítható – a nemzeti

identitás egyik kifejezési formájának tekinthetők, hasonlóan, mint a kereszt és a kehely a katolikus és a református identitás megnyilvánulásának. Talán a Kanadából visszakérült kosárkendő esetében sem véletlen ez a színhasználat (HOM NT 2022.1.168).

Túl az Óperencián...

Vidékünkre a 19–20. század fordulóján nagyon jellemző volt az Amerikába, Kanadába irányuló kivándorlás. Talán nem is él itt olyan család, amely ne lenne érintett a témában. Sokan többször is megjárták a hosszú utat, aztán végleg hazajöttek, de bizony sokan örökre búcsút mondtak szülőföldjüknek, hogy a gazdagabb élettel kecsegtető Újvilágban keressék boldogulásukat. Ez a kivándorlási hullám óriási befolyással bírt a térség gazdaságára, kultúrájára és mindennapjaira. Az utóbbi években legtöbbször Fejős Zoltán foglalkozott ezzel a témával számos írásában, ennek ellenére még ma is viszonylag kevésbé feltárt része ez kultúránknak, de saját kutatásaimból is tudom, hogy mekkora befolyással bírt pl. a népi vallásosságra (BODNÁR 2019).

A textilgyűjtemény feldolgozásakor is kiderült, hogy megkerülhetetlen a téma, számos alkalommal került rá közvetlen vagy közvetett utalás, különösen az egyes darabok társadalomtörténeti háttérét boncolgatva. Egy-egy textil kapcsán amerikai életsorsok bontakoztak ki, elevenedtek meg. Ilyen volt a perkupai születésű Pető Mária (1890–1979) sorsa, aki az 1900-as évek elején megszöött stafírunját hátrahagyva a ma New York részét képező Passaicba vándorolt, ahol 1911-ben férjhez ment a nyomári származású Boza Istvánhoz. Gyermekük Passaicban születtek, majd a család 1922-ben hazatelepült Nyomárra. Ekkor a fiatalasszony megkapta Perkupáról a stafírungot, aminek egyik darabja, egy monogramos aszalterítő 2007-ben bekerült a gyűjteménybe (HOM NT 2022.1.156). A történet úgy folytatódott, hogy a megspórolt pénzből földet vettek, a falu főtere közelében nagy házat építettek, majd a férj 1925 körül ismét útra kelt, családja viszont soha többé nem látta őt. A nagy házat elárverezték, a család teljesen elszegényedett, lesüllyedt.

Baranyai Lídia és a férje, Bajnok Antal is kiment Amerikába az első világháború előtt. Ott születtek gyermekeik. Az 1930-as években egy megmaradt fiúval jöttek haza. A fiatalasszony mindig Truman amerikai politikust emlegette, ezért a falu elnevezte *Truman*

mamának. A fia itthon megnősült, született három lánya, de itt hagyta a családját, s 1947-ben visszament Amerikába. A lányokat az anyjuk és a nagyanyjuk, Truman mama nevelte fel. Az ő hagyatékából származik egyebek mellett egy 1912-es datálású szedetttes abrosz (HOM NT 2022.1.205).

A gyűjtő családi hagyatékként édesanyjától, Lukács Bertalanné Varga Jolántól kapta azt az abroszt, melynek anyagát Amerikából hozták. Az abrosz a meszesi származású Kovács Borbála hagyatékából maradt meg. Borbála édesapja elsőként ment ki Amerikába a faluból, s onnan hozta lányának az anyagot, amit a lány kihímzett és a közepébe a készítés évét – 1906 – is belevarrta (HOM NT 2022.1.199). 1911-ben a lány is kiment Amerikába, s ott férjhez ment a nyomári Bence Istvánhoz. 1932-ben hazajöttek, de a férj 1937-ben meghalt. A gazdag amerikai özvegyet Bence István ugyancsak özvegy unokatestvére Lukács Bertalan (Laki-Lukács László nagyapja) vette feleségül. A családban *miszisz mamaként* emlegetett nagymama náluk halt meg 1959-ben.

19. századi darabok

A gyűjtemény döntő többsége a 20. század első feléből származik, de tucatot meghaladó számban vannak a 19. század második feléből származó textilfeleségek is.

Az egyik legrégebbi darab egy feltehetőleg az 1860–70-es évekből származó, nyers kendervászonból készült és piros, fejtős fonallal, szedetttes mintával díszített lepedővég. Az utóbb már ágy melletti falvédőként használt, közel egy méter széles darab Felsőnyárádról, a nemes Kókai Kun famíliától származik (ehhez a családhoz tartozott Kun Bertalan református püspök is), melyet Kocsis Attiláné Asztalos Anikó felsőnyárádi lelkészként kapott a családtól és mezőtúri lelkészként adta tovább a Laki-Lukács gyűjtemény részére (21. kép, HOM NT 2022.1.144).

Az 1872. évi kolerajárvány tárgyi emlékeként maradt fenn egy fehér damaszt abrosz. Az abroszt Csabai Istvánné Kelemen Zsuzsanna (1840–1891), a gyűjtő ükanyja varrta Meszesen, kolerában elhunyt két lánya, a 11 éves Csabai Mária és a 2 esztendőes Csabai Lídia emlékére. Eredetileg egyházi ajándéknak szánták, de valamilyen okból kifolyólag családi tulajdonban maradt, s relikviaként őrizték generációkon keresztül, mindig a halottas lepedőkkel együtt. A készítő után

21. kép. Lepedővég részlet. Felsőnyárád, 1860–70-es évek (HOM NT 2022.1.144.,
fotó: Barsi Csaba, digitális utómunkálatok: Mészáros Viktória)

Fig. 21. Bed sheet hem section. Felsőnyárád, 1860–70s (HOM NT 2022.1.144.,
photo by Csaba Barsi, digital editing by Viktória Mészáros)

annak menyecskéje, Csabai Istvánné Fazekas Magdolna (1868–1899) örizte, majd annak lánya, Lukács Bertalanné Csabai Lídia (†1929) örökölte, aki a kolerában elhunyt Lídia után kapta ezt a nevet, s Nyomárra ment férjhez. Tőle lánya, Petrác Andrásné Lukács Ilona (1907–1983) örökölte, aki által visszakerült Meszesre, s ő adta át a gyűjtemény számára 1983 körül (HOM NT 2022.2.99). Petrác Andrásné Lukács Ilona a kolerás abroszon kívül számos egyéb – köztük több 19. századi – darabbal gazdagította a gyűjteményt.

A 19. század legvégén, 1898-ban készült az a szövött, *merkolt* (keresztzetes hímzéssel díszített) feliratos kendő, melyen Jakab Margit bódvalenkei születésű leány neve olvasható érdekes szövegösszefüggésben: „Jakab Margit jószakát/Jakab Margit Istenveded”. Laki-Lukács László felesége családjában gyűjtötte 1996-ban, anyósának a nagymamájáé volt, aki Bódvalenkéről származott. A gyűjtés idején az örökös Kertész Pálné

Jakab Klára már törlőkendőnek használta a kopott, agyonmosott textilt, mely rövidesen, de a tulajdonos halálát követően bizonyára a szemétként végezte volna (HOM NT 2022.1.18).

Új szelek fújnak

A textilkultúrát érintő ipari újítások egyik jegyeként értelmezhetjük a varrógép megjelenését, melynek segítségével sokkal könnyebb és gyorsabb volt a törlőkendő, nyoszolyókendő szegése, a két szélből összevarrott aszalterítők, lepedők széleinek összeillesztése. Lakon Nagy Bálintné Bajnok Eszter volt az első, aki ilyen masinával rendelkezett, ez a magyarázata annak, hogy az 1890-es években ő általa szőtt nyoszolyókendő szegett vége már gépi szegésű (HOM NT 2022.1.128). Damakon Tóth Jánosné Molnár Idáé volt az első

varrógép, így az 1920-as években szőtt, két szélből összevarrott ünnepi abrosz közepén gépi varrás látható, bár a rojtos végek kézi szegésűek (13. kép, HOM NT 2022.1.157).

A varrógép nemcsak munkaeszköz, de új bútordarab is volt, melyet egyes helyeken az asztalhoz, ládához hasonlóan textillel takartak le. Egy ilyen hímzett varrógép takaró is került a gyűjteménybe Edelényből (HOM NT 2022.2.101).

A varrógép takaró mellett további, a modern korra utaló textilféleségekként említhetjük a falvédőket, hokedli- és tálca takarókat, síkáló-, fésű-, kefe- és porrongy tartókat stb.

A divat, az újítások a hímzéskultúrában is nyomon követhetők. A 19. század második felében és a 20. század elején a laki lányok közül többen is a környező városokban tanultak kézimunkázni. Közéjük tartozott Vitárius Borbála (1858–1941), aki Miskolcon tanult, s az ott megszerzett ismereteit aztán továbbadta a laki lányoknak, varrni, hímezni tanította őket. Egyébként nemcsak ezért volt sokak által ismert és kedvelt, hanem azért is, mert gyógyító füvesasszonyként is tiszteletet vívott ki magának, volt méregkönyve és működési engedélye az edelényi patikából. Lakon hozzá szaladtak segítségért, ha baj volt, a bábának is gyakran segédkezett.

Az első világháború alatt, 1917–1918 telén Zilahy Fáni Edelénybe járt varrni tanulni Bazsó Borcsa nénihez, aki Lakról ment férjhez Edelénybe. Tőle sajátította el az akkor vidékünkön még újdonságnak számító vagdalásos technikát, amit aztán 1935-ben az akkor 12 éves lányának, Varga Jolánnak is megtanított (HOM NT 2022.2.82). E hímzési technika általános elterjedése az 1930–1940-es évekre tehető, de hogy egyes helyeken már jóval ezt megelőzően is ismerték és alkalmazták, bizonyítja a dísztrölköző, melyet a gyűjtő anyai nagyanja, Zilahy Fáni – később férje után Varga Lajosné – készített 1918-ban (22. kép, HOM NT 2022.2.75).

A 20. század elején a lányok már nemcsak egymástól lesték el az új motívumokat, tanulták az új öltéstechnikákat és díszítési módokat, hanem számos helyen varrótanfolyamokat szerveztek. Lakon Valenszky Róza postamester – később Kazai Géza református lelkész neje – szervezett varrótanfolyamot, ahol horgolni is tanította a laki lányokat.

Az 1950-es évektől már a surcokon, kosárkendőkön olykor megjelenik a saját mintakincstől sokkal

22. kép. Dísztrölköző. Zilahy Fáni, Lak, 1918 (HOM NT 2022.2.75., fotó: Mészáros Viktória)

Fig. 22. Decorative towel. Fáni Zilahy, Lak, 1918 (HOM NT 2022.2.75., photo by Viktória Mészáros)

színesebb, díszesebb „matyós” hímzés (HOM NT 2022.2.180; 2022.2.181). Laki-Lukács László elmondása szerint az 1975-ös edelényi hímző szakkör tagjai is leginkább ezt részesítették előnyben az addig alkalmazott egyszerűbb motívumokkal szemben.

A térség utolsó szövőasszonyai

Laki-Lukács László mindig nagy tisztelettel beszélt a szövőasszonyokról, különösen azokról, akik még a 20. század végén is, esetleg még tovább szőtték. Közülük már volt szó mestereként tisztelt nagynénjéről, a boldvai Kocsis Jánosné Berentés Eszterről és a balajti Tóth Istvánné Bosnyák Erzsébetről. A térség utolsó szövőasszonyainak felsorolását tovább folytathatjuk a laki

Baranyai Imréné Vitárus Margittal (röla egy újságcikk is megjelent 1999-ben¹), vagy a perkupai Husonyicza Józsefné Mészáros Máriával, aki szinte élete végéig szöött, ugyanis 2012-ig állt a szövöszéke, s 2014 januárjában hunyt el. Mindegyiküktől őriz a gyűjtemény néhány darabot.

Itt kell megemlékezni a rakacaszendi születésű, később Edelénybe költöző Bialko Mihályné Juhász Erzsébettről (1925–1987) is, aki 1986-ban, Laki-Lukács László első önálló kiállítása alkalmával – melyet Miskolcon, a Vasas Művelődési Házban rendeztek – beutazott Edelényből Miskolcra vásznat árulni.

ÖSSZEGZÉS

Laki-Lukács László jó érzékkel ismerte fel egy megszűnőben lévő kultúra tárgyi emlékeinek értékét. Gyűjteménye valójában azért képvisel óriási értéket, mert sikerült rögzíteni az egyes darabokhoz kapcsolódó történeteket, emlékeket, járulékos ismereteket. A Herman Ottó Múzeumba bekerült közel ezer darabos gyűjteményt feltétlenül érdemes lesz még a jövőben kiegészíteni a Laki-Lukács László által készített szövésekkel, az anyag ezekkel együtt válik majd teljessé.

RÖVIDÍTÉSEK

HOM NT – A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Tárgyi Gyűjteménye, Miskolc

IRODALOM

BODNÁR Mónika

2019 „Amerikás” szakrális kisemlékek a történeti Torna vármegyében. In TAMÁS Edit–KÓKAI Sándor (szerk.): *Kárpát-Pannon térség: tájak, népek tevékenységek. Tanulmányok Frisnyák Sándor professzor 85. születésnapjára.* (Sárospataki konferenciasorozat I.) Nyíregyháza–Sárospatak, 57–76.

FÜGEDI Márta–SELMECZI KOVÁCS Attila

1991 A címer-motívum a magyar népművészetben. In HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 135–140.

SELMECZI KOVÁCS Attila

2001 *Nemzeti jelképek.* (Magyar népművészet XXVI.) Néprajzi Múzeum, Budapest.

¹ *Észak-Magyarország*, 1999. június 25. 55. évf. 146. sz. 6.

**THE TEXTILE CULTURE OF THE BÓDVA VALLEY –
THE TEXTILE COLLECTION OF LÁSZLÓ LAKI-LUKÁCS**

Keywords: woven fabrics, embroidery, textile use, Cserehát region, social ethnography

The scope of collection of the Herman Ottó Museum's Department of Ethnography extends to the entirety of Borsod-Abaúj-Zemplén County. A significant portion of the collection is made up of textiles, approximately four thousand pieces, which amounts to nearly one fourth of the overall sixteen thousand piece ethnography collection. However, the overwhelming majority of these textiles are of Matyó origin. In order to diversify, the department aims to seek out and gain better insight on textile cultures from other parts of the county.

László Laki-Lukács spent decades collecting textiles from the Bódva Valley, particularly flat ones. The collection consisted of a total of 1,500 pieces, which were made anywhere between the second half of the 19th century and the late 20th century. In 2015, László Laki-Lukács approached the museum with a request and offer. He sought aid in recording the data of his textile collection (essentially inventorying it), after which he would offer it to the museum for sale. This cooperation resulted in the cataloguing of the majority of his collection both in terms of quality and quantity, approximately 1,200 textiles, by the museum during 2016–2017. Unfortunately, due to the sudden passing away of László Laki-Lukács on 1 August 2017, the task was never fully completed.

In 2021–2022, the Herman Ottó Museum purchased a significant portion of the collection in two instalments with financial aid from the National Cultural Fund of Hungary. The first instalment consisted of 480 and the second consisted of 400 pieces, resulting in the addition of a total 880, primarily flat textiles to the collection of the Department of Ethnography. The aim of this study is to provide a summary of the acquired textiles. [translated by Csaba Medve]

Mónika Bodnár

HERMAN OTTÓ MÚZEUM